

Kilépés a börtönből - andragógiával a reintegrációért

MOLNÁR Attila Károly¹

Magyarországon mintegy 18 000 ember tölti szabadságvesztés-büntetését, és a szabadulóknek több mint 50%-a ismét börtönbe kerül. Az elítéltek hiányoznak a családokból, kint rekednek a munkaerőpiacról. Társadalomtól való eltávolodásuk a szabadulásuk utáni visszailleszkedést nehezíti. Doktori kutatásom célja egy programfejlesztés felnőtt fogvatartottak motiválására annak érdekében, hogy ők maguk is szerepet vállaljanak saját reintegrációjuk sikeres megvalósításában.

Kulcsszavak: reintegráció, kriminálandragógia, önfejlesztés, filmklub, mediáció

A magyarországi fogvatartotti populáció lélekszámának nagysága az egész társadalmat érintő probléma. A büntetés-végrehajtás a társadalomba történő visszatérést támogató tevékenységgel igyekszik felkészíteni a börtönökben élőket a büntetésük kitöltése utáni életre.² Ennek ellenére a börtönt elhagyók közül sokan ismét bűnelkövetővé válnak. A visszaesések következtében napjainkban egyre nő a börtönökben élők száma, az intézetek túltelítettséggel kénytelenek működni.³ Doktori kutatásom a büntetés-végrehajtás reintegrációs módszereinek bővítési lehetőségeivel foglalkozik, megoldást keres az ismételt bűnelkövetések megelőzésére, a szabadulók társadalmi helytállásának elősegítésére. Jelen tanulmány a doktori kutatás elővizsgálatának eredményeit tartalmazza. A kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola Andragógia Programjának keretein belül zajlik. A kutatás elővizsgálatában gyűjtött adatok a 2013 és 2016 közötti időszakból származnak. Az előzetes információgyűjtés helyszíne a Balassagyarmati Fegyház és Börtön.

A szabadságvesztés problémája

Nyilvánvaló, hogy akik szabadságvesztés-büntetésüket töltik, eltávolodnak a társadalom olyan meghatározó területeitől, mint a munkaerőpiac vagy a család. A börtönben

1 MOLNÁR Attila Károly PhD-hallgató, ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Neveléstudományi Doktori Iskola, Andragógia Doktori Program, oktatási tanácsadó, Tele-Média Betéti Társaság
Attila Károly MOLNÁR PhD student, Eötvös Loránd University, Faculty of Education and Psychology, Doctoral School of Education, Andragogy Doctorate Programme, consultant, Tele-Média Betéti Társaság
orcid.org/0000-0002-5099-3114, www.molnarattila.hu

2 Szabó (2013)

3 Somogyvári (2016)

töltött idővel megjelennek a börtönártalmak. Ha e börtönártalmak közül csak a reluktanciát⁴ tekintjük, belátható, hogy a reintegráció fejlesztése nemcsak a büntetés-végrehajtási szervezet, de annak alanyai szintjén is innovatív megoldásokat igényel, hiszen minél hosszabb egy büntetés időtartama, annál nagyobb problémákkal járhat a szabadulás után a társadalomba történő visszalépés.⁵

A szabadságvesztés-büntetés az elítélteket az idő fogalmának értelmezésére, újraértelmezésére készíti, elgondolkoztatja őket az életük börtönben eltöltendő szakaszán.⁶ Kutatásom azt vizsgálja, a börtönben töltött idő miként használható ki a sikeres reintegráció elősegítésére. Cél tehát a büntetési idő alatt a fogvatartottak cselekvési lehetőségeinek kutatása annak érdekében, hogy módszert találjunk az egyéni fejlődésen, önfejlesztésen keresztüli reintegráció elősegítésére. Ehhez az andragógia eszközeit (beszélgetés, csoportfoglalkozás, tranzakcióanalízis,⁷ motiválás) használjuk, a büntetés-végrehajtás reintegrációs gyakorlatának kiegészítéseként. A résztvevő-közpon-túság alkalmazásától, a fogvatartottak motivált állapotba hozásától azt várjuk, hogy a célcsoportok tagjai megtanulják a börtönben töltendő időt hatékonyan kihasználni olyan tevékenységgel, amely elősegíti a társadalomba történő visszailleszkedésüket.

A fogvatartottakkal való bánásmód elméleti és gyakorlati háttere

A büntetések ideológiája, ahogy az elmúlt századokban, napjainkban is változásokon megy keresztül. Valaha a megszegényítés, a bosszú, az emberi test feletti korlátlan hatalom gyakorlása volt uralkodó a büntetések kivitelezésében, ma azonban egy sokkal humánusabb, az egész társadalom érdekét tekintő felfogás nyert teret. Ehhez a nézet-hez közelebb áll a fogvatartottak fejlesztő célú segítése, a társadalmi normák elfogadá-sára ösztönzés. Így a büntetés alanya segítséget kap az emberi életközösségekbe tör-ténő reintegráció megkönnyítésére.⁸ Minthogy a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak szabadulásra történő felkészítése a cél, megjelenik a reintegrációban a szociális gondozás, a szakképzés és a felnőttoktatás.⁹

A börtönbeli reintegrációs munkának Európa különböző országaiban más és más jellemvonásai figyelhetők meg. A külföldi felfogások áttekintésével rálátás nyílik a módszerek sokféleségében rejlő lehetőségekre, az adaptálhatóságra. Az angliai, fran-ciaországi és törökországi büntetés-végrehajtásra jellemző drillközpontú irányzat fe-szes reintegrációs gondolkodást tükröz. Már maga az építészeti megoldások hatása, a börtönök külső megjelenése a fogvatartottak kiszolgáltatottságát, a zártságot hang-súlyozza. A börtönökben élők által betartandó szabályokat úgy formálták, hogy a bün-

4 Reluktancia: passzivitás, a börtön negatív hatásaival szembeni tenni nem akarás, lásd Fliegauf (2011).

5 Fliegauf (é. n.)

6 Ruzsonyi (2003)

7 A *Berne*, valamint *Gordon* és *Burch* által kidolgozott és alkalmazott módszer, amely a személyiség fejlődését a gyer-meki, szülői és felnőtt énelállapotok struktúrájára építi.

8 Mezey (2010)

9 Pál (1976)

tetés alanyai mindenkor átérezzék, miért vannak a börtönben. Ebben az irányzatban az elrettentésnek igen nagy szerepe van. Bulgária, Lengyelország, Románia valamint a történelmileg, politikailag, kulturálisan hasonló szomszédos európai államok (a volt szocialista blokk országai) intézményrendszerének még manapság is nyomasztóak a tárgyi és személyi jellemzői. Ezekben a régiókban nem kiterjedt az oktatás, azonban az egyház szerepe jelentős a fogvatartottakkal való törődés terén. A porosz iskola ideológiája Ausztriában és Németországban ismert. Itt a fiatalok és fiatal felnőtt fogvatartottak lényegesen megengedőbb bánásmódban részesülnek. A szakképzés és a sport meghatározó, jellemző továbbá az intézetelhagyás gyakorlata, tehát az elítéltek esetenkénti, néhány napra történő hazabocsátása, valamint a munkavégzés és a tanulás. A rehabilitációs irányzat mentén (főként Hollandiában és Írországbán) megjelenik a reintegrációban a büntetés-jutalmazás módszere. Ezen országok büntetés-végrehajtási rendszereiben fontos a kultúraközvetítés, ami a könyvtárak, tantermek adta lehetőségek kihasználásán keresztül nyilvánul meg, és jellemző a lelkesedés, a szociális munkások, valamint a pszichológusok szerepe a reintegrációban. A neo-treatment irányzat a skandináv országokban honos. E területeken a reintegráció a büntetés-rezocializáció-gondozás mentén valósul meg. Ebben az irányzatban a társadalomba történő visszavezetést magával a börtön környezetével kívánják elérni. A skandináv büntetés-végrehajtási intézetek a börtönön kívüli környezet jellemzőihez hasonlítanak. Cél a fogvatartottakban az önmegfigyelés és a mérlegelés képességének kialakítása. E reintegrációs irányzatban számottevő a fogvatartottakkal kialakított valós partneri viszony. Előtérbe kerül a kognitív készségfejlesztésnek és a döntéshozás képességének kialakítása az elítéltekben.¹⁰

A reintegrációs gondolkodás horizontja, legyen az bármilyen sokszínű és ötletgazdag, tovább bővíthető új gondolatokkal. A különböző tudományterületek reintegrációban való megjelenése elősegíti a lehetőségek szélesebb spektrumának áttekintését, a szakterületek meglévő módszereinek ötvözését. A börtönön kívüli világban már jól működő andragógiai módszerek közül kipróbáltunk néhányat a gyakorlatban abból a célból, hogy lássuk, működőképesek-e a börtön körülményei között is.

Innovatív elképzelések a büntetés-végrehajtással kapcsolatban

Amikor a börtönben élők fejlesztését tűztük ki célul magunk előtt, a vezérgondolat az volt, hogy a várt eredményekhez andragógiai módszereken keresztül közelítsünk. Tettük ezt egyrészt azért, mert célcsoportjaink felnőtt fogvatartottakból állnak, másrészt azért, mert minden, a börtönökben élők részéről végzett és a sikeres reintegráció irányába mutató cselekvést felnőtt-tanulási folyamatnak tekintünk – a felnőttek tanulásának támogatása pedig az andragógia egyik legfőbb célkitűzése.

Azért is látjuk lehetségesnek a reintegráció andragógia felől történő megközelítését, mert a felnőttek tanuláson keresztül végzendő fejlesztése interdiszciplináris keretek között támogatott. A személyiség fejlődése olyan folyamat, amely az emberekben

¹⁰ Ruzsonyi, (2003)

felnőttkorban is jelen van. A személyiség az egész életen át képes a változásra, a fejlődésre, a megújulásra. E pozitív változások eléréséhez szükséges, hogy az egyén ismerje a céljait, továbbá képes legyen a figyelem összpontosítására és a belső ellentmondások leküzdésére. Biztató az a tény, hogy a személyiségfejlődésnek az életkor előrehaladtával történő folytatódására korunk társadalmában több az esély, mint a történelem korábbi szakaszaiban.¹¹

Az ember kulturális fejlődése növeli az egyén értékét. Aki nem használja ki az értelem és az erkölcs terén való fejlődéshez meglévő képességét, nemhogy nem fejlődik, de műveltsége annak korábbi minőségénél is alacsonyabb szintre kerül. A képességek ki nem használásának oka gyakran az életcél hiánya. A fejlődéshez az egyénben tudatosulnia kell az önmaga fejlesztésére, alakítására használható képességének. További előfeltétel az önismeret, amely a másokhoz való viszonyban fejlődhet ki – a visszajelzésekből valósulhat meg az önismeret bővítése. Az önfejlesztés további szükséges feltétele az önállóság, az önértékelés, az önellenőrzés.¹² A fentiek értelmében a börtön és a szabadságvesztés időtartama a személyiségfejlődés és az önfejlesztés sajátos helyszínének és időszakának tekinthető.

A büntetés-végrehajtási intézetekben lehetőség nyílik a tanulás egy szélesebb értelmezésére, a tanulási folyamatokba való bekapcsolódásra. A fogvatartottak a börtönben a normakövető viselkedésen túl szakmát is tanulhatnak, illetve számos informális tanulásbeli folyamatban vehetnek részt. Mindezekkel lépéseket tehetnek hiányos végzettségük pótlására, befejezhetik már elkezdett tanulmányaikat.¹³ A törvényi előírások szerint a büntetés-végrehajtás a fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének elősegítését többek között az elítéltek „általános iskolai, illetve középfokú iskolai oktatása, felsőfokú tanulmányok végzése, szakképzése, szakmai gyakorlat megszerzése, valamint egyéb reintegrációs programok által biztosítja.”¹⁴

A pszichológia a tanulási folyamatokat több megközelítésben tárgyalja. A felnőttek tanulása szempontjából ezek közül jelentős a humanista felfogás, mely a tanulást olyan tevékenységnek tartja, amely segíti az önmegvalósítást, miközben képes mozgósítani az egyén érzelmi és fejlődési szükségleteit is. További jelentős andragógiai elmélet az önirányított tanulás elmélete, amely az érett és autonóm személyiséggé válást tűzi ki céljául – ehhez szükséges olyan segítő közreműködése, aki elősegíti a személyiség fejlődésének folyamatát. A tanulásmódszertanban megtalálható továbbá az önirányító tanulás mint tanulási elmélet és módszer; itt azt feltételezzük, hogy a tanulási igények és célok megfogalmazásától a tanulás strukturálásán át a tanulási eredmények értékeléséig minden mozzanatot a tanuló végez. Más megközelítésben, a szociális kognitívizmus szerint az emberek nagy jelentőséget tanúsítanak az egymástól való tanulásnak, a konstruktivista felfogás szellemében pedig az egyén az objektum–szubjektum, tehát a külső és belső világ szemben állásának felismerésével saját maga építi fel önmaga va-

11 Buda (1995)

12 Maróti (1994)

13 Csukai (2015)

14 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 83. § (1) bekezdés

lóságát.¹⁵ A tanuláshoz tehát megannyi jellegzetessége követhető nyomon a felnőttek esetében. E tanulási elméletekre épülő formák, módszerek a tanulni kívánók fejlesztése érdekében a börtönben is rendelkezésre állnak.

Andragógiai szempontból a felnőttek (esetünkben a felnőtt fogvatartottak) életmódváltásának elősegítése tervezett tanulási folyamatként értelmezhető. Ha foglalkozunk az elménk adta lehetőségekkel, közelebb kerülhetünk a megértés és a tanulás tágabb lehetőségeinek kiaknázásához. A különféle tanulásméletek azt bizonyítják, hogy a felnőttek esetében (tehát a felnőtt fogvatartottak esetében is) az öntevékenység elengedhetetlen az életvezetési problémák megoldásához. E folyamatokat hivatottak elősegíteni az andragógia azon irányzatai, amelyek a felnőttek belső erőforrásaival fókuszálnak. A résztvevőközpontú oktatás – szemben a tananyagközpontúsággal – nem hagyja magára a tanulót, segíti az egyént az esetleges megértési problémái során. Hangsúlyt helyez a tananyag személyes értelmezésére, egyúttal elősegíti a már meglévő tapasztalatokra építést a tanulásban.¹⁶ Kutatásomban a fogvatartottak reintegrációjának elősegítését a kooperatív tanulás (peer learning) megvalósulásában látom.¹⁷ A kooperatív tanulás arra épít, hogy a tanulók cselekvő, aktív, a társakkal közösen végzett tanulást folytatnak, mely tanulás mögött a tanulók kölcsönös tudásmegosztása és a csoporthatásra épülő motivációja húzódik. A tanulásban rejlő fenti lehetőségek kihasználása a reintegrációs célok megvalósításában új lehetőséget jelenthet.

A felsorolt irányzatok ismeretében, innovatív módszerek kifejlesztésével a fogvatartottak reintegrációjával foglalkozó szakemberek új eszközöket tudhatnak a kezükben, amelyek használatával újabb eredményeket érhetnek el a célszemélyek társadalomba történő visszaailleszkedésének elősegítése terén. A kutatásomban megjelenő új elképzelés szerint nagyobb súly helyezhető az önfejlesztés folyamataira. Az önfejlesztő tevékenység során az egyén önmaga segítőjeként, a személyiségében rejlő lehetőségeire alapozva használja belső képességeit a saját maga és a környezete (bővebben a társadalom) által támasztott elvárásoknak való megfelelésre.

Az andragógia számos tekintetben a pszichológia eredményeire támaszkodik. A humanisztikus pszichológia eredményei azt mutatják, hogy ha valaki megfelelő fejlődési szintre kíván emelkedni, ahhoz megfelelő emberi kapcsolatokra lesz szüksége. Az ilyen kapcsolatoknak jellemzői között szerepel a feltétel nélküli elfogadás, a tanár (segítő, facilitátor, tutor, mentor stb.) hitelessége, továbbá empátiája.¹⁸ A megfelelő segítő rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal, így hatékonyan tudja befolyásolni a tanulásban résztvevőket a tanulási akadályok leküzdésére. A tanulás útjában álló akadályok ugyanis a gyakorlatban gyakran jelentkeznek, olykor egyszerre érintenek nagyobb csoportokat. Az andragógia felzárkóztató szerepet is játszik azon emberek körében, akik valamilyen módon hátrányos helyzetben élnek. A felzárkózás segítéséhez további tudományterületek: a szociológia, a pszichológia szakembereinek az összefogására van

15 Tough (1997); Atkinson et. al. (2005)

16 Sz. Molnár (2009)

17 Kraiciné-Csoma (2012)

18 Rogers (2013)

szükség.¹⁹ E gondolatoktól vezérelve végeztünk elővizsgálatot a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben olyan fogvatartottak körében, akik nyitottak voltak az önfejlesztés új módszereivel való megismerkedésre. A fogvatartotti foglalkozásokon kipróbáltuk a fókuszcsoportos beszélgetés, a filmklub és a meditáció hatását, hogy az ezekből a programelemekből összeállított foglalkozások visszajelzései alapot adhassanak egy kutatási terv elkészítésére.

Hipotézisek

- A büntetés-végrehajtási rendszernek szüksége van olyan fejlesztésre, amelyen keresztül növeli a reintegráció hatékonyságát.
- A különféle andragógiai eszközök képesek motiválni a fogvatartottakat a segítőkkel történő kooperációra.
- A csoportos beszélgetés képes elősegíteni a fogvatartottak körében a csoportlégkört, a csoporthatás kialakulását. A filmklub képes fejleszteni a fogvatartottak kognitív befogadással kapcsolatos készségeit, gyarapítani a résztvevők vizualitás által szerzett pozitív élményeit, ezen keresztül a jövőkép pozitív formálódását. A meditáció alkalmas a stressz csökkentésére, a depresszió oldására és a koncentrációképeség javítására a börtönökben élők esetében.
- A fogvatartottak a számukra szervezett fejlesztőprogramok során a csoportmunka keretein túl önfejlesztő módon, egyénileg is bővítik saját képességeiket.

A doktori kutatás elővizsgálata

Kutatási témám tekintetében alapvető annak a gondolatnak a kibontakoztatása, mely szerint a börtönökben élők önmaguk megismerésén, saját belső erőik kihasználásán keresztül valósíthatják meg a felkészülést a társadalomba való megfelelő visszatérésre. Azzal a feltevessel indítottam el három szakaszból álló kutatási elővizsgálatomat, hogy az önfejlesztés alkalmas megoldás lehet a fogvatartottaknak egy törvénytisztelő, normakövető életút kialakítására. Ennek az elképzelésnek megfelelően az elítéltek saját reintegrációjukba történő aktív bevonásával, személyes kompetenciáik fejlesztésével könnyebben megtalálják megfelelő helyüket a társadalomban. A fenti célok fényében végeztem terepmunkámat a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben. Tíz alkalomból álló, pszichológus jelenlétében végzendő foglalkozássorozatot szerveztem önkéntes jelentkezésen alapuló fogvatartotti csoportok számára, mely foglalkozások időtartamára 3-3 órát, a foglalkozások közötti időszakokra 2-3 hetet terveztem. Az így végzett foglalkozássorozatok a gyakorlatban 3-5 hónapig tartottak.

Ahhoz, hogy terepmunkámat előkészítsem, a büntetés-végrehajtás néhány olyan kompetens személyiségét kérdeztem a reintegrációs munka szempontjairól, akik a sokéves gyakorlatukból szerzett tapasztalataik által hozzá tudtak járulni terveim elkészítéséhez, a foglalkozássorozatok megtervezéséhez.

¹⁹ Kraiciné (2008)

Dr. Budai István, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnoka a legalapvetőbb feladatok közé sorolta az oktatást, a képzést, a személyiségfejlesztést, valamint az elítéltek jövőbeni bűnelkövetésének megelőzését. A vezető úgy fogalmazott, hogy a reintegrációs módszerek fejlesztése napi feladat. Új programok születnek, amelyek a büntetés-végrehajtás és a büntetés-végrehajtás háttérintézményeinek együttes munkájával valósulhatnak meg. Növekszik a büntetés-végrehajtás munkáját támogató civil szervezetek száma, ugyanakkor hiányoznak azok a szervezetek, amelyek a büntetés-végrehajtás által elkezdett kontrollt tovább tudnák folytatni a büntetésüket már kitöltő, szabadult személyek reintegrációjában.

Kovács Mihály, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön Büntetés-végrehajtási Osztályának osztályvezetője elmondta, hogy az intézet túllépte befogadóképességének határait. A telítettségi ráta folyamatosan növekszik, s ez megnehezíti a hivatásos állomány munkáját, egyúttal beszűkíti a fogvatartottak életterét. A reintegrációs munka hatékonyságával kapcsolatban a szakértő utalt arra is, hogy – a körülményektől függetlenül – a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben a legfontosabb dolgok között tartják számon a személyes példamutatást, a jó szót.

Pracity Violetta pszichológus kérdésekre elmondta, hogy mint börtönpszichológusnak sokrétű a feladata: munkája leginkább egyéni foglalkozások keretein belül zajlik, bár vannak csoportfoglalkozások is. A fogvatartottak igénylik az odafigyelést, a meghallgatást, az együttérzést – vannak, akik már egy beszélgetés hatására megtalálják nyugalmukat. A pszichológus véleménye az, hogy a reintegrációs munka igen nagy kihívás. Sok idő, jó szakember, kitartás és energia kell hozzá. Interjúalanyom úgy gondolja, igen fontos lenne feltérképezni a megfelelő civil kezdeményezéseket, és ezeket a kezdeményezéseket össze kellene kapcsolni a büntetés-végrehajtás tevékenységével.

A börtönben végzendő andragógiai vizsgálatom gyakorlati részét fogvatartottakkal megvalósítható résztvevőközpontú kooperatív munkában képzeltem el. A csoportok megalakulása után a résztvevőkkel egy aktív együttműködés lehetőségét egyeztetettük, és kitűztük közös munkánk céljait. Arra szerződünk, hogy felnőtt-tanulási keretek között tekintünk át néhány, csoportban végezhető tevékenységet, és egyéni benyomásaink alapján közösen formálunk véleményt e tevékenységekről az áttekinthetőség, a motiváló hatás, valamint a hasznosság tekintetében.

Első foglalkozási formaként a kötetlen beszélgetést ajánlottam. A csoporttagok hajlandóak voltak gondolataik megosztására, látható jelét mutatták a téma iránti érdeklődésnek. A résztvevők ugyan nem egyenlő mértékben szóltak hozzá az indító témához, azonban mindenki törekedett az aktív részvételre a beszélgetésben. Ezt a nyitottságot kihasználva, igyekeztem olyan környezetet teremteni, amely támogatja a kitűzött célok elérését. A helyiségben a székek elrendezésekor figyelembe vettem az egyéni igényeket, felkértem a jelenlévőket, alakítsák a programot érdeklődésüknek megfelelően, kifejeztem, hogy nagy jelentőséget tulajdonítok a csoportmunkán belül a partneri viszonyoknak. A visszajelzések azt tükrözték, hogy a fogvatartottak már az első alkalommal elfogadták a helyzetet, személyemet és a foglalkozás kínálatát.

Már az első beszélgetések alkalmával megkérdeztem a résztvevőket, mi a véleményük az önszegítésről, kik azok, akik hajlandók lennének olyan gyakorlatok megtanulására, amelyek által javíthatnak közérzetükön. Kérdőív formájában tettem fel kérdéseket, amelyek a csoporttagok életvitellel kapcsolatos véleményére fókuszáltak.²⁰ A válaszadók több mint 50%-a úgy felelt, hogy a siker feltételeit eleve adottnak tekinti önmagában, és alkotó erejét felajánlja a közösségek szolgálatára. Több mint 75%-ban érkezett válasz a változás elfogadásáról, a saját gondolatok fontosságáról, a boldogság célként való kijelöléséről, valamint az önszegítésben rejlő lehetőség elfogadásáról. 100%-os egyetértés született az egészség, a szabadság, az egymás segítése, a kapcsolatok ápolása és a pozitív gondolkodásmód fontosságának értékelésekor. E válaszok arra engedtek következtetni, hogy a csoporttagok nyitottak a társadalom morális értékeinek befogadására, igényük van a börtönön kívüli világ jellemzőiről, elvárásairól való beszélgetésre.

Második foglalkozási formaként a filmklubot ajánlottam. Olyan játékfilmeket válogattam vetítésre, amelyek életszerű eseményeket dolgoznak fel, amelyekben a probléma mellett megtalálhatók a megoldás lehetséges alternatívái is. A foglalkozásokon vetített filmek mindegyike olyan élettörténeteket tartalmazott, amelyekben a fogvatartottak felismerhették a döntések súlyát, a felelősséget. A vetítések alatt megfigyelhető volt, hogy a fogvatartottak hasonló metakommunikatív jelekkel válaszoltak a filmbeli eseményekre, s ezek a reakciók megfeleltek az általános, megszokott emberi visszajelzéseknek. A filmek után folytatott beszélgetések során a résztvevők kíváncsian fordultak a téma felé. Ez abban nyilvánult meg, hogy érdeklődve szólaltak meg a filmek kapcsán, kérdéseket fogalmaztak meg a problémamegoldás terén. A beszélgetésekben mindegyik filmmel kapcsolatban látható volt a személyes érintettség, azon keresztül, hogy egy-egy fogvatartott párhuzamot talált a film története és saját élettörténete között. Ilyenkor elbeszéltek saját élettörténetüket, mely elbeszélésekből olykor kihallható volt a börtönbe vezető útjuk is. Érzékelhető volt, érzelmileg milyen mélységben vettek részt a fogvatartottak a vetítéseken és az utánuk folytatott beszélgetésekben. Ennek egyik jele a megnyilvánulásaikban használt kifejezések minősége volt. Az alábbi szavak gyakran hangzottak el a csoporttagoktól: család, emberi kapcsolatok, közösség, egymás segítése, tolerancia, pozitív energia, pozitív gondolkodás, egészség, anyagi függetlenség, kitartás a nehéz helyzetekben, harmónia a környezettel, nyugalom, feszültségmentesség, békesség, szeretet, változás. A fenti kifejezések használatakor látható volt, hogy a beszélők az önkifejezés egy magasabb szintjére lépnek, a hétköznapi beszédükhöz képest több választékos kifejezést használnak.

A filmvetítésre épített foglalkozásokon kialakult egy pozitív csoportlétkör. Nyilvánvalóvá vált, hogy a filmklub alkalmas a csoport eredményesebb kooperációjának megalapozására. A filmvetítés és a fókuszcsoportos beszélgetés megfelelő formának bizonyult mind a csoporttal alakuló kapcsolat személyesebbé tételére, mind a további programelemek megtervezésének előkészítésére.

20 Balogh (2010)

Harmadik foglalkozási formaként a relaxációt ajánlottam. Pszichológiai kutatások eredményei megerősítik, hogy az emberek képesek saját belső energiáik felhasználására önmaguk fejlesztése céljából. Aki rendszeresen végez mentális gyakorlatokat (relaxációt, meditációt), az élet számos területén érhet el minőségi növekedést. Elősegítheti az egészség megőrzését, a személyiség formálódását, az emberi kapcsolatok és a tanulás minőségi növekedését. Mindezt a tudatos gondolkodás elmélyítésén keresztül érheti el a meditációval rendszeresen foglalkozó személy. Azzal a céllal ajánlottam tehát a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben élő fogvatartottak csoportjai számára az önfejlesztő mentális technikák elméleti és gyakorlati alapjainak megismerését, hogy e technikákon keresztül könnyebben megvalósítsák a morális életvitel eszméjének befo gadását, a majdani szabadulásukkal aktualizálódó társadalmi reintegrációjukat. A meditációs technikáknak széles a választéka. A börtönben alkalmazott alapgyakorlatok a pszichológia eredményeire támaszkodó SMC (Silva Mind Control) gyakorlatai közül származnak. Az SMC elmefejlesztő és stresszkezelő metóduson keresztül megismerhetők az önfejlesztés alapjai: felfedezhető az SMC és az egészséges életmód közötti korreláció, valamint a módszernek az egyén tanulmányi eredményeire gyakorolt jótékony hatása. Így a felnőtt fogvatartottak reintegrációjának elősegítése szempontjából is feltételezhető, hogy az SMC és a neveléstudományok gyakorlata között is van kapcsolat. A Magyarországon 1990 óta tanfolyami úton elsajátítható mentális önfejlesztő módszer céljai között szerepel a stresszcsökkentés, a szokáskontroll, a memóriafejlesztés, a gyorsabb és hatékonyabb tanulás, a helyes döntésekre való készség elérése. Az SMC-gyakorlatok végzésekor alapvető, hogy az egyén ellazul, tehát relaxál, miközben olyan aktivitást mutat, amelytől önismeretének bővítését, képzeletvilágának fejlődését várjuk.²¹

A mentális önfejlesztő technikák, így az SMC hatása is csak akkor értékelhető, ha már kipróbáltuk. A tapasztalat minden alkalommal és egyénenként is különböző lehet, továbbá az eredmények értékelése a technika kipróbálójának saját értékrendje szerint alakulhat. Mindazonáltal, ismerve a módszer pozitív hatásait, annak börtönbeli hasznosságával kapcsolatban csupán azzal a minimális elvárással ajánlottam a fogvatartottnak a gyakorlatokat, hogy mindenki, aki kipróbálja ezt a technikát, rövid pihenési szakaszokat iktat be napirendjébe.

A doktori kutatás főbb elemeinek tervezete

Az elővizsgálatból származó adatok feldolgozása lehetővé tette doktori kutatásom főbb mozzanatainak megtervezését. A kutatás során szem előtt tartom azt, hogy nagy problémát jelent a magyar társadalomban a magas lélekszámú börtönpopuláció, hogy a büntetés-végrehajtás feladata alanyainak társadalomba történő visszavezetése, továbbá, hogy a büntetés-végrehajtás módszertana fejlesztést, bővítést igényel. Kutatásomban arra keresem a választ, hogyan hívható fel a magyar büntetés-végrehajtási rendszer figyelme andragógiai újításokra, illetve miként motiválhatók a fogvatartottak a reintegrációt támogató

21 Szarka (2012)

innovatív andragógiai módszerek alkalmazására. A tervezett főbb kutatási tevékenységek: dokumentumelemzés, fogvatartotti csoportok kiválasztása, csoportfoglalkozások szervezése, kriminálandragógiai módszerek alkalmazása, programfejlesztés, hatásvizsgálat, fogvatartottak felkészülésének elősegítése a szabadulás utáni, társadalomba történő visszailleszkedésre. A kutatás gyakorlati elemeiben, a terepmunkában lényeges a fogvatartottak együttműködése. A célok között szerepel az önfejlesztő, önsegítő gondolkodásra ösztönzés, a tanulási tevékenységre motiválás, alapján véve innovatív eszközök használata a reintegráció fejlesztésében. A kutatás végső célja egy, a sikeres reintegráció elősegítését támogató módszer kifejlesztése a büntetés-végrehajtási szervezet szakembereinek és felnőtt fogvatartottjainak bevonásával. A fogvatartottakkal végzendő közös munka során nagy figyelmet fordítok a felnőttek tanulással kapcsolatos jellemzőire, a tanulás többféle eszközét, módszerét nyújtom a felnőtt fogvatartottak számára abból a célból, hogy ezekkel az eszközökkel perspektívát kínáljak jövőképük kialakításához. A kutatásban végzendő fejlesztőmunka várhatóan pozitív hatást fog gyakorolni a társadalom működésére azáltal, hogy módszereket találunk a fogvatartottak reintegrációjának magasabb minőségű véghezviteléhez, így csökken az ismételt bűnelkövetések száma. Ezzel javul a családok helyzete, illetve többen lépnek be a munkaerőpiacra. Fejlesztésemet a fogvatartottak reintegrációját támogató szervezetekhez kívánom eljuttatni: elsősorban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához és a társszervezetekhez. A kifejlesztett program működésének fenntartása érdekében rendszeres visszajelzést kérek a felhasználóktól. Fejlesztésemet az alábbiak szerint teszem közzé: összefoglaló ismertetővel, tanulmány publikálásával szakfolyóiratokban, az eredmények hazai és nemzetközi konferenciákon történő megosztásával, a kifejlesztett program civil szervezeteken át történő terjesztésével, a lehető legtöbb potenciális érdeklődő bevonásán keresztül, a stakeholderekkel való folyamatos kapcsolattartással. Az alábbi szervezetek szakmai támogatására számítok: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Győr-Moson-Sopron Megyei B-v. Intézet, Balassagyarmati Fegyház és Börtön, Az Élethoszszig Tartó Művelődésért Alapítvány, A Felnőttképzés Fejlesztéséért Közhasznú Egyesület, Magyar Kriminológiai Társaság, Magyar Börtönügyi Társaság.

Kutatásomtól a következő eredményeket várom. A börtönökben élők tanulási folyamatokon keresztül, aktívan részt vesznek reintegrációjuk kivitelezésében. Látják a lehetőségeiket, és a társadalmi beilleszkedésre használják képességeiket. A büntetés-végrehajtás eredményesebb lesz: csökken a szabadulás utáni ismételt bűnelkövetések száma. Az elmúlt három évben végzett elővizsgálataimból szerzett tapasztalataim előrevetítik annak lehetőségét, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer befogadja programomat, fogvatartottak nagyszámú csoportja elsajátítja az önfejlesztés alapvető ismereteit, a szabadulás után a visszailleszkedők nagyobb arányban találnak perspektívát életükben.

Kutatási céljaim elérése érdekében komplex módszertani stratégiát alkalmazok, melyet a következő tervezett munkafázisok tükröznek.

- Adatgyűjtés a büntetés-végrehajtás által jelenleg alkalmazott reintegrációs módszerek eredményességéről a statisztikai adatok fényében. Kérdőíves adatfelvétel fogvatartottak és szabadultak körében az eddig használt módszerek hatékonyságának feltárására. Első kézből szerzett adatok feldolgozása. Statisztika készítése,

- mely alapot ad a fogvatartottakkal végzendő gyakorlati munka tervezéséhez.
- Interjúk készítése a büntetés-végrehajtás szakembereivel, illetve fogvatartottjaival. Szintén első kézből szerzett adatok feldolgozása. A félig strukturált interjúk lehetővé teszik az adott körülmények között felmerülő kérdések irányába történő bővítést. Ezáltal tisztán láthatók a fejlesztendő pontok.
 - Résztevő megfigyelés, hospitálás más foglalkozásokon. Jegyzőkönyv vezetése mások által szervezett, fogvatartottakkal végzett csoportfoglalkozásokon. A felvett adatok elemzése. Ezzel megfigyeljük a börtöncsoportokkal végzett munka részleteit, merítünk a tapasztalatokból.
 - Tranzakcióelemzés. A saját foglalkozásokon a felnőtt énéllapot aktivizálása az interakciók hatékonyságának növelése érdekében. A felnőtt-felnőtt interakciók összehasonlítása az aktivizálás előtti interakciókkal. A megfelelő énéllapotokkal magasabb szintű kommunikációt valósítunk meg a célcsoportokkal.
 - Programfejlesztés a fogvatartottak szabadulásra való felkészítésére. A fenti munkafázisok alapján a reintegrációs módszerek innovatív elemekkel való bővítése. Ezzel növekszik a szabadulás utáni minőségi társadalmi reintegráció esélye.
 - Hatásvizsgálat, csoportfoglalkozások jegyzőkönyvvezetése. A saját foglalkozások hatásának vizsgálata, visszajelzések gyűjtése. Ezzel elvégezzük a kutatás céljainak és az elért eredményeknek az összehasonlítását. A következtetések alapján a kutatás zárótanulmányának elkészítése, disszeminációja.

Összefoglalás

A doktori kutatásom elővizsgálatában végzett andragógiai foglalkozások során megvalósult csoportmunka eredményeinek rövid leírásával fel kívánom hívni a figyelmet az ilyen jellegű foglalkozások jelentőségére. A csoportmunkák során azok a fogvatartottak, akikkel rendszeresen együtt dolgoztam, aktív részvételükkel, szóbeli és írásos visszajelzésükkel igazolták a börtönbéli andragógiai foglalkozások szükségességét. Megtanulták az általam bemutatott önfejlesztő relaxációs gyakorlatok alapjait, képesek voltak önállóan is alkalmazni a technikát. A gyakorlatokat kipróbáló elítéltek visszajelzései azt igazolták, hogy a módszer a büntetés-végrehajtás intézeti körülményei között éppúgy használható, mint intézeten kívüli környezetben. A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben a körülmények és az eszközök adottak voltak ahhoz, hogy a vizsgálat során tervezett, fókuszcsoporthoz beszélgetésből, filmklubból és relaxációs gyakorlatokból álló programot megszervezhessen, kivitelezhessem. A börtön szakemberei az igényeknek megfelelően láttak el tanácsokkal, adtak ötletet a munkámhoz. A környezetnek nagy szerepe volt munkám minőségének fenntartásában. A foglalkozások nemcsak alkalmanként, de együttesen is egységes képet alakítottak ki bennem az elítéltekkel való programszervezés lehetőségeiről, a tervezés realitásáról.

IRODALOMJEGYZÉK

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300240. TV (2016. 11. 10.)
- Atkinson, R. C. et al. (2005): *Pszichológia*. Budapest, Osiris.
- Balogh Béla (2010): *A tudatalatti tízparancsolata*. Budapest, Bioenergetic.
- Berne, E. (1984): *Emberi játszma*. Budapest, Gondolat.
- Buda Béla (1995): *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Csukai Magdolna (2015): Iskolaelhagyás és újraskolázás bűnelkövetőknél – fejlesztési lehetőségek. In: *Börtönügyi Szemle*, 34. évf. 4. sz. 86–96.
- Fliegauf Gergely (2011): Mivel foglalkozik a börtöntudomány? *Börtönügyi Szemle*, 30. évf. 4. sz. 11–30.
- Fliegauf Gergely (é. n.): Börtönártalmak (prison harms). Forrás: <https://www.scribd.com/document/11523046/Bortonartalmak-prison-harms> (2016. 10. 22.)
- Gordon, Thomas; Burch, Noel (2001): *Emberi kapcsolatok. Hogyan építhetjük. Hogyan rontjuk el*. Budapest, Assertiv.
- Kraiciné Szokoly Mária (2008): Felzárkóztató felnőttképzés. In Harangi László – Kelner Gitta (szerk.): *Az egész életen át tartó tanulás szerepe a felzárkóztatásban, a foglalkoztatás fejlesztésében és megerősítésében*. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság Felnőttnevelési Szakosztálya, 47–66.
- Kraiciné Szokoly Mária – Csoma Gyula (2012): *Bevezetés az andragógia elméletébe és módszertanába*. ELTE, Budapest. Forrás: <http://kraicineszokolymaria.hu/wp-content/uploads/2012/12/modszertar-2.pdf> (2014. 12. 29.)
- Maróti Andor (1994): *A művelődéstudomány alapjai*. Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem.
- Mezey Barna (2010): *Régi idők tömlőcei. Büntetések. Börtönök, bakók*. Budapest, Rubicon-könyvek.
- Pál László (1976): *Nevelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Rogers, C. R. – Freiberg, H. J. (2013): *A tanulás szabadsága*. Budapest, Edge.
- Ruzsonyi Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle*, 22. évf. 4. sz. 43–56.
- Somogyvári Mihály (főszerk.) (2016): Fogvatartottak száma és demográfiai adatai. In: *Börtönstatisztikai Szemle*, 2016. 2. sz. 4–5. Forrás: <http://bv.gov.hu/download/a/05/91000/B%C3%B6rt%C3%B6nstatistikai%20Szemle%202016%202.pdf> (2016. 12. 18.)
- Szabó Zoltán (2013): A büntetés-végrehajtás központi ellátási tevékenysége. In: *Börtönügyi Szemle*, 32. évf. 3. sz. 39–47.
- Szarka Emese (2012): Az agykontroll mozgalom tanfolyamainak üzenete – nevelési és oktatási koncepciók. In Mikonya György (szerk.): *Vallásos mozgalmak nézetei a családi életéről és az oktatásról*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 115–130. Forrás: http://old.tok.elte.hu/kutatokozpont/upload/publikacio/mikonya_korr4_NYOMDA.pdf (2014. 11. 09)
- Sz. Molnár Anna (2009): A tanuló felnőtt. *Pedagógusképzés*, 7. évf. 2–3. sz. 199–220. Forrás: http://www.diral.hu/publikaciok/A_tanul%C3%B3_feln%C5%91tt.pdf (2014. 10. 26.)
- Tough, A. M. (1997): Az önálló tanulás: elmélet és gyakorlat. In Maróti Andor (szerk.): *Andragógiai szöveggyűjtemény II. Válogatás a felnőttoktatás elméletének külföldi szakirodalmából*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 110–118.

ABSTRACT

Leaving Prison - Andragogy for Reintegration

Attila Károly MOLNÁR

In Hungary there are approximately 18,000 people living in prison and more than 50 percent of the released get into jail again. Inmates are absent from their families; they are excluded from the labour market. Detachment from society makes their reintegration more difficult. This doctoral research project aims to develop a program for the motivation of adult prisoners to take responsibility for their own successful reintegration.

Keywords: *reintegration, criminal andragogy, self-development, movie club, meditation*